

הארץ ישראל תורת הרא"ה

שיעורים בספר 'אורות התורה'
לבירור נתיבות בניינה
של תורת ארץ ישראל המתחדשת

הרב ארלה הראל

אור עציון ספרי איכות תורניים

תוכן העניינים

7	הקדמת העורכים למהדורה הראשונה	
9	פתח דבר	
12	הקדמה למהדורה השנייה	
13	מבוא	תורת ארץ ישראל
30	פרק א	נועם - אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל
53	פרק ב	הלכות ציבור
66	פרק ג	לימוד מקרא
90	פרק ד	תורה לשמה
139	פרק ה	עיון ובקיאות
170	פרק ו	למוד האגדה והמחשבה
191	פרק ז	לימוד פנימיות התורה ואיחוד הנגלה והנסתר
219	פרק ח	גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך
239	פרק ט	שמחת התורה
252	פרק י	חשיבות לימוד סדרי זרעים, קדשים וטהרות

פרק א

נועם - אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל

כל מה שהוא שגור ביחש של תורת חוץ לארץ במובן פרטי, עולה הוא בערך תורת ארץ ישראל למובן כללי. תורת חוץ לארץ עוסקת בתקון הנפש הפרטית, בדאגתה לחומריותה ורוחניותה, לזיכוכה והתעלותה בחיי שעה וחיי עולם, אבל רק בתור נפש פרטית. לא כן תורת ארץ ישראל. היא דואגת תמיד בעד הכלל, בעד כללות נשמת האומה כולה. הפרטים הנם מתכנסים בקרבה בכללה, הם מתעלים בעילויה, מתעטרים בעטרתה, "עטרת תפארת לעמוסי בטן, שהם עתידים להתחדש כמותה ולפאר ליוצרם על שם כבוד מלכותו". גם אותו העילוי שמן הפרט להכלל, על כל מרחב התורה, ביחוד על מרחב הרעיונות של אמונה ויראת שמים באמת, גם זה עצמו הוא חדוש נשגב ונעלה של תורת ארץ ישראל (יג, ג).

לפני שאנו פונים לעסוק בתכניה של תורת א"י, אנו זקוקים להגדרה בסיסית של השיטה הארץ ישראלית, של ההבדל המרכזי בין דרכי הפעולה של חכמי ארץ ישראל, לבין אלו של חכמי חו"ל.

"כל מה שהוא שגור ביחש של תורת חוץ לארץ במובן פרטי, עולה הוא בערך תורת ארץ ישראל למובן כללי". זוהי התעלות, מן הפרט הנמוך, אל הכלל הגבוה. זוהי מעלתה של ארץ ישראל, הרואה את הכל במבט כללי.

תורת חוץ לארץ עוסקת בתקון הנפש הפרטית, בדאגתה לחומריותה ורוחניותה, לזיכוכה והתעלותה בחיי שעה וחיי עולם, אבל רק בתור נפש פרטית.

גם תורת חו"ל היא תורה של תיקון, אבל - תיקון של הפרט, ואחריות לתיקון הפרט בלבד. תורת חו"ל, יכולה היא לעתים 'לפספס' את הכלל, מתוך שאינה תמיד נותנת את דעתה אל הנזקים העלולים להגרם לכלל מתוך מגמה מסוימת. אפילו בפסיקה, לא תמיד עמדו לנגד עיניו של הפוסק בחו"ל (באופן הרגיל), דווקא השיקולים של טובת הכלל, אלא לעתים היתה התבוננות רק בצרכי הפרט.

לא כן תורת ארץ ישראל. היא דואגת תמיד בעד הכלל, בעד כללות נשמת האומה כולה. לתורת א"י יש אחריות על הכלל. כל פסק ופסק, כל חידוש וחידוש, צריכים להיות שקולים במאזני המשמעות הציבורית שלהם. כמובן, איננו 'מעקמים' את התורה בשביל המציאות, אך התורה עצמה הדריכה אותנו לתת דעתנו על המציאות, כגון בכלל הידוע ש"אין גוזרין גזירה על הצבור אא"כ רוב צבור יכולין לעמוד בה" (עבודה זרה לו, א), וזה על פי לימוד מן הפסוק: "דאמר רב אדא בר אהבה: מאי קרא? (מלאכי ג, ט) 'במארה אתם נארים ואותי אתם קובעים הגוי כולו', אי איכא גוי כולו - אין, אי לא - לא". כלומר - אנו רוצים שכל הגוי כולו יהיה שותף ליצירת התורה החדשה שבגזירה זו, ואם אין הוא יכול לעמוד, ימנעו חכמים מלגזרה¹.

דומני, שההבדל המתודי המרכזי בין תורת א"י לתורת חו"ל, בהבנת הרב, הוא ההבדל בין תפיסה פרטית לתפיסה כללית. כל פרט בתורת חו"ל - הופך לכלל בתורת א"י. תורת חו"ל מתעסקת בהדרגת האדם הפרטי, אבל תורת א"י, דואגת תמיד לכלל כולו.

1. וראה שם בחידושי הריטב"א, שכתב: "כתוב בשם הרב רבנו יונה ז"ל ושמענין מהכא דכשמחרימין חרמות בבית הכנסת אם רוב הצבור שם חייבין האחרים לקבל עליהם..." (ע"ש בהמשך). הנה דוגמה מצוינת, איך תורת חו"ל, מעתיקה דגם של הגוי כולו, של כלל ישראל, לציבור מקומי, של עיר וכד', מפני שלא היה יכול להיות לה את המבט הכלל ישראלי, בשל פיזור הגלויות! וע"ע לעניין זה בראבי"ה המובא במרדכי בבא בתרא סי' תפב; שו"ת רבנו אליהו מזרחי סי' נז; ובשו"ת מהר"ם אלשיך סי' נט.

ראשית כל, בא דבר זה לידי בטוי הכלליות. חלק ניכר ממצוות התורה אינן יכולות להתקיים ע"י האדם הפרטי. בעיקר, כמובן, המצוות התלויות בבית המקדש, שיבנה במהרה בימינו (שהן, כשלעצמן, תופסות כשליש ממנין תרי"ג מצוות). אך, לא רק הן. כל מצוות המלך, המלחמה, המשפט הצבורי, ביעור ע"ז ותולדותיו, וכל המצוות התלויות בתנאי של 'רוב ישראל על אדמתם', כגון - יובל, הקהל, שמיטה מדאורייתא, רוב המצוות התלויות בארץ, ועוד, תלויות בקיומו של כלל מאוחד ומלוכד. דבר זה, עפ"י ההלכה, אי אפשר לו להתקיים בחו"ל. "קהל שבחוצה לארץ - לא איקרי קהל" קובעת הגמרא במסכת הוריות² (ג, א). רק בא"י ישנו קהל, ישנו כלל, מאוחד ומגובש סביב הנהגה אחת.

זו הגדרה אחת - חשיבה כללית. תורת א"י מעצבת את תפישת הסוגיה על פי המשמעות הכללית שלה, עפ"י ההשלכה שלה על חיי הכלל. כיצד תשפיע פסיקה מסוימת, הבנה כלשהי בסוגיה, על המהלך הכללי, ועל חיי האומה? זו אחת השאלות הראשונות שחכמי א"י שואלים את עצמם, בבואם ללבן סוגיה. ונרחיב על כך בפרק הבא בעז"ה.

דרך הדין

לא רק בכך באה לידי בטוי הכלליות הארץ-ישראלית. גם בצורת ניהול הדין, ובאופי הזיקה בין חכמי א"י זה לזה, ניכר הבדל מהותי בין תורת א"י לתורת חו"ל, כפי שמברר הראי"ה בפיסקה ז':

2. עיין 'מתוך התורה הגואלת' למורנו הרצי"ה קוק זצ"ל, חלק ד' שער ראשון פרק ג' (עמ' יט). וכן משמע מלשון הזוהר (דף צג, ב): "דכתיב (שמואל ב ז) 'גוי אחד בארץ', ודאי בארץ הם גוי אחד עמה אקרון אחד ולא איננו בלחודייהו דהא ומי כעמך ישראל גוי אחד סגי ליה אבל לא אקרון אחד אלא בארץ בזווגא דהאי ארץ...". וכן פירש בספר חרדים מצוות התלויות בארץ פ"ב.

כנסת ישראל בכללה חיה בחוץ-לארץ חיים שאינם מקוריים. וקל-וחומר שתלמידי-חכמים, שיסוד חייהם הוא החיים הרוחניים, השכל, הדעה הרגש, הקדושה והטהרה, שבחוץ-לארץ אינם יכולים לקבל אור חיים מקוריים. על-כן שם כל נימא ונימא, היוצאת מגומא אחת, דוחקת היא לחברתה במהלך הרוחני. ההארה הציבורית. העסקנות, העבודה, המעשה, ההלכה, ההגדה, הנגלה, הנסתר, המחקר, הקבלה, המוסר, השירה, הבדיחות וכובד-הראש, הפלפול וההגיון, הדקדוק והרמז, שכל אלה הנם נחלקים רק מחוץ ולא מפנים, כי בעצם החיים, בזרמם הפנימי, המוחש בנשמה, מאוצר החיים העליונים, הכל שופע במהלך אחד, באחדות והשואה, נעשים מפולגים ומרוחקים זה לזה, נדמה שכל אחד צריך להשמר מחברו ולהתירא ממנו, להיות צופה להתקומם ע"י מפלתו ולהתמלא מחורבנו. אי אפשר לאחדות אמתית ושלוש עליון מלא חיים, שהוא בא באמת משפע שמו של הקב"ה, ד' שלום "שם גופיה איקרי שלום", להתפתח כלל בחוץ-לארץ. וכשם שאין שלום אישי יכול להתפתח שם כראוי, כן אין שלום רוחני יכול להתפתח שם, על אדמה טמאה. "לחמם בדאגה יאכלו ומימיהם בשממון וברגזה ישתו". האויר שם מחניק, חניקה רוחנית, ביחש אל אורה ותקוה כללית. ולכן החיים הרוחניים שם, בארץ מאפליה, לא יוכלו להיות מקוריים, והנם רק נשאבים מאוצר החיים, אשר בשיוור של התורה, שבכתב ושבעל פה, על ידי עמלה ושינונה, אשר יחד עם ישראל הורד ממרום שבתו וירד בגולה. אמנם רק צד הקודש החיצון הולך הוא בגולה, המאמרים והאותיות יכולים להיות נקחים ביד וללכת ממקום אל מקום, מארץ אל ארץ, עם הולכי גולה, אבל הנשמה הפנימית שלהם, נשמת אלהים חיים, ברוממות

טהרתה, המצורפת אל האור העליון והתקוה הכללית, המוחשת לעין ומשורשת בכל שעל וצעד של אדמת קודש, של ארץ חיים וגיא חזיון, היא נראית ומתגלה רק במקומה בארץ ישראל. ההכרה שהננו עם נורא, בני מלכים, נדיבי עמים, ומעמידי שרי קודש, זאת ההכרה עצמה, המעולטה בחוץ-לארץ בעליפת יגון קודר ובאנחת חושך, היא מתראה על אדמת הקודש בבהירות הנשמה ובזיו החיים. על כן התורה מקורית היא בא"י והיא מוכנת רק בה להיות מקורית.

כדי להבין פיסקה זו, עלינו ללמוד קודם כל את הגמרא במסכת סנהדרין (כד, א):

"אמר רבי אושעיא: מאי דכתיב (זכריה יא, ז): 'ואקח לי שני מקלות לאחד קראתי נועם ולאחד קראתי חובלים', 'נועם' - אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל, שמנעימין זה לזה בהלכה. 'חובלים' - אלו תלמידי חכמים שבבבל, שמחבלים זה לזה בהלכה".

ומסביר רש"י:

"מחבלים - בלשון עז וחמה מקשין זה לזה ובני ארץ ישראל נוחין יחד, ומעיינין יחד, ומתקן זה את דברי זה, והשמועה יוצאה לאור".

וכפי שפירש לעיל:

"בא וראה כמה בני ארץ ישראל מחבבין זה את זה, דהא ריש לקיש חריף וחכים טובא הוה, וקרי ליה לר' מאיר פה קדוש דקא מחבב ליה, ומיישב את הדבר להתקיים".

כלומר - צורת הדיון בא"י, שונה לחלוטין מזו של חו"ל. בחו"ל, ישנה 'תחרות' בין החכמים, ואילו בארץ, הם חשים שותפים ליצירה ולחכמה, וממילא, לא רק עינם אינה צרה בחבריהם, אלא שהם נעזרים זה בזה, ומפרים זה את זה.

וממשיכה הגמרא שם:

"ויאמר אלה שני בני היצהר העמדים וגו' ושנים זיתים עליה'.
'יצהר', אמר רבי יצחק: אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל, שנוחין
זה לזה בהלכה כשמן זית, ו'שנים זיתים עליה' - אלו תלמידי חכמים
שבבבל שמרוויין זה לזה בהלכה כזית".

וגם כאן מסביר רש"י: "משמנין - נוחין כשמן" (כנראה רש"י גרס
אחרת בגמרא, במקום 'שנוחין', 'שמשמנין').

גם כאן אנו רואים הבדל בין שתי גישות, של סיוע הדדי, או של
הפרעה הדדית.

חסרון זה בתורתה של בבל, מביא לניסוח חריף, בהמשך אותה
גמרא:

"במחשכים הושיבני כמתי עולם'. אמר רבי ירמיה: זה תלמודה
של בבל".

עד כדי כך - במחשכים! וגם זה נובע מאותה נקודה, כפירש"י:

"במחשכים הושיבני - שאין נוחין זה עם זה ותלמודם ספק בידם".

מנין נובע הבדל זה בהתנהגות? מאותו מעין המנביע את החשיבה
הכללית. כשישנה חשיבה כללית, רחבה ומקיפה, ממילא, עצם
מציאותו של צד שכנגד, לא רק שאיננה מצירה את עולמי, אלא
להיפך - מרחיבה אותו ומעשירה אותו.

וכך הסביר זאת הראי"ה בפיסקה שלעיל:

כנסת ישראל בכללה חיה בחוץ-לארץ חיים שאינם
מקוריים. וקל-וחומר שתלמידי-חכמים, שיסוד חייהם הוא
החיים הרוחניים, השכל, הדעה הרגש, הקדושה והטהרה,
שבחוץ-לארץ אינם יכולים לקבל אור חיים מקוריים.
על-כן שם כל נימא ונימא, היוצאת מגומא אחת, דוחקת
היא לחברתה במהלך הרוחני.

לדעתי, בבטוי 'חיים מקוריים', התכוון הראי"ה לחיים היונקים מן
המקור, מן הראשית, מהקב"ה. החיים הכלליים בחו"ל, אינם
מקוריים, הם יונקים חיות מספיחי ארץ ישראל, ולא מן השורש.

כשאין יניקה מן השורש, אזי התורה הופכת לאנושית יותר, ופחות אלוקית. תורה אלוקית, שהיא על אנושית, קל לה להתרומם מעלה, ולאחד בתוכה גם את מי שכנגדי. אדם היונק מן התורה האלוקית, איננו מחפש את חידושו, את גלוי חכמתו, אלא את האמת האלוקית. וממילא, הוא מתברך בויכוח הבריא בינו לבין חבירו. אך, מי שמנותק מזה, מי שחי באויר טומאת ארץ העמים, איננו חש באופן קיומי את רוח ה' בתורתו, ההופכת להיות אנושית, וממילא, הוא מעונין להוכיח את צדקתו שלו, וחבירו מצר עולמו.

במדרש רבה (בראשית ע, ח), נוסחו הדברים בדרך רמז:

"ונאספו שמה כל העדרים" - אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל³.

ארץ ישראל מחנכת את חכמיה להתאסף יחדיו, לשמוע זה את זה, להשכיל ולהחכים אחד את השני, ומתוך הכלל, יחדיו, עולה ברור מקיף ושלם. כך פעלה הסנהדרין, עליה נאמר: "כי מציון תצא תורה, ודבר ה' מירושלים" (ישעיהו ב, ג; מיכה ד, ב. וע"ע רמב"ם הל' ממרים א, א). ע"י צורת דיון, שפותחים בה דווקא בקטן⁴, ושומעים את כל המתדיינים, איש איש ועמדתו, ולבסוף, לאחר ויכוחים וטיעונים הדדיים, נמנו וגמרו - וכפי שגמרו, כך הוכרעה ההלכה, היוצאת ממקום השראת השכינה, לא על אדם אחד פרטי, כי אם על צבור שלם, של שבעים ואחד, המייצגים את כלל הצבור.

זהו היבט שני של הכלליות הארץ ישראלית: היכולת להכיל את האחר, את מי שחושב אחרת ממני, שמציג גישה הפוכה משלי.

3. ועיין ברמב"ן עה"ת בראשית כט, ב, ב'הסבר הסוד הרומז לעתיד'.

4. סנהדרין פרק ד' משנה ב'. אמנם דין זה נוהג רק בדיני נפשות, ואילו בשאר דיני התורה מתחילים בגדול (עיין תוי"ט שם על המשנה), אבל ישנו כאן עיקרון - בדברים חיוניים, כגון דיני נפשות, אנחנו רוצים לשמוע את כולם ולא ליצור מצב שח"ו לא תשמע דעה מסוימת.

אנחנו צריכים להתחזק בזה מאוד. אני אומר זאת קודם כל לעצמי - כמה צריך לעבוד על עצמנו להיות בעלי ענווה, ולקבל מכל אדם, ובמיוחד - לא לפסול דעות שונות משלנו. אנו עמלים על כך קשה מאוד בישיבה, כי לצערי, אנו חיים היום במציאות בה עולם התורה קרוע ושסוע מבפנים.

לא די לנו בכל הצרים עלינו מבחוץ, אנו מכלים את כוחנו במריבות פנימיות, על קוצו של יו"ד, סביב כל מיני שאלות. ובני מחנה אחד אינם מדברים עם בני המחנה השני, והללו מנגד שוללים תוארי רבנות ממנהיגי המחנה הראשון, ואלו ואלו אינם למדים זה מזה, ואינם חיים בזיקה זה לזה. הלזה יקרא "נועם"? הרי אנו תלמידי הראי"ה זצ"ל, היינו צריכים להיות אות ומופת לכל עולם התורה, כיצד יש לנהוג כבוד איש ברעהו, ובוודאי בתלמידי חכמים שאינם חושבים בדיוק כמונו. נשמת הצדיק העליון הזה, הרי שפעה אהבה לכל מי שנשמת חיים באפו, כפי שכתב בפסקה נוראת הוד (קובץ א', פסקה תקעה):

הצדיק הקדוש האמיתי, הוא מאחד בתוכו את כל ההפכים, וכל הטוב המפוזר בעולם, שבמצב הקטנות כל אחד סותר את חברו, כשהם באים בפגישה במעמד אחד, בכלי אחד, הוא מאחדם בכחו הגדול, המקיף והרחב, כי הוא מתעלה תמיד במחשבתו ורצונו לעולם העליון הרוחני... והכל יכול להכנס שם! והצדיק היותר עליון, הוא מקיף את הרוחב היותר כולל, ואין בו שום צמצום של דין, כי אם כולו מלא חסד ורחמים רבים, וחפץ הוא באמת בטובת הכל, אוהב לזכות את הבריות כולן, ושונא להרשיען ולחייבן.

האם תלמידי הצדיק העליון הזה, בדרכו מהלכים, בשעה שהם מרבים מדנים וריב בין בתי מדרשות, או שמא, הרוצים ללכת בדרכיו, צריכים רק להרבות שלום ואחווה בקרב המחנה פנימה? עלינו לזכור ש"אמר רבי יהודה: לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביזו בה תלמידי חכמים, שנאמר: ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים

ובזים דבריו ומתעתעים בנביאיו עד עלות חמת ה' בעמו עד לאין
מרפא"⁵. (שבת קיט, ב)

כי ירושלים, וארץ ישראל כולה, אינן יכולות לסבול בזוי ת"ח. זה
מתאים לחו"ל, לא כאן, בפלטרין של מלך, האמור לאחד אותנו יחד,
ואיש את רעהו יעזורו!!!

איחוד ההפכים

עד עכשיו דיברנו על הזווית הייחודית לתורת ארץ ישראל
בתפיסתה הכוללת. אך, בתורת הרב, למגמת 'איחוד ההפכים' ישנו
מקום נרחב, הרבה מעבר לתורת ארץ ישראל. חלק ניכר מן הסדר
הראשון (חכמת האמת הכוללת) והסדר השני (איחוד הנגלה
והנסתר), שבשער הראשון (חכמת הקודש) שבספר אורות הקודש,
עוסק בנושא זה. הראי"ה קרא כל הזמן לאיחוד הנפרדים, מתוך
ראייה כוללת, ומתוך הבנה שכאן, בארץ ישראל, ניתן וצריך לחבר
את הפרודים ולדבק הרחוקים.

5. וע"ע שם בהמשך על חומרת הדבר: "אמר רב יהודה אמר רב: כל המבזה
תלמידי חכמים אין לו רפואה למכתו", וכן ברמב"ם (הלכות תלמוד תורה ו,
יא): "עון גדול הוא לבזות את החכמים או לשנאותן, לא חרבה ירושלים עד
שבזו בה תלמידי חכמים שנאמר ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים ובזים דבריו
ומתעתעים בנביאיו, כלומר בזים מלמדי דבריו, וכן זה שאמרה תורה אם
בחקותי תמאסו מלמדי חקותי תמאסו, וכל המבזה את החכמים אין לו חלק
לעולם הבא והרי הוא בכלל כי דבר ה' בזה". ועד כדי כך נורא הדבר, שעונשו
נדוי, וכפסק השולחן ערוך (יורה דעה סימן רמג סעיף ז): "מי שהעידו עליו
שביזה ת"ח, אפילו בדברים (אפילו שלא בפניו), בית דין היו מנדין אותו ואין
מתירים לו עד שירצה החכם שנידוהו בשבילו". ועי' ספר המאורות מו"ק יז,
א (עמ' נז) מהרא"ש מלוניל, שביזוי החכמים הרי הוא כחילול השם!
רק נזכיר, שכאשר היו מדברים עם מורנו הרצי"ה זצ"ל על סוגי ישיבות וכד',
היה אומר - אני לא מכיר שום חילוק, רק אחד: ישיבות עם ביזוי תלמידי
חכמים וכאלה שבלי ביזוי תלמידי חכמים. ודי לחכימא ברמיזא.

בפיסקה הפותחת את הסדר השני, שכותרתה 'תביעת האיחוד הרוחני' (אות יד), כותב הראי"ה:

הננו נתבעים לאחד ולהתאים את מחשבותינו. יסורים אנו מרגישים מהעדור ההתאחדות, אבל מכאובים יותר נוראים מאי ההתאמה. וכל מה שאנו מתעלים אל הסכמת החפץ להתאים ולאחד את כל אברינו הרוחניים, כן מתגברים אצלנו הכחות העליונים, שהם באמת מאחדים ומתאימים את כל ישותנו. יותר מכל עם ולשון אין אנחנו יכולים לסבול את הסתירה, ואת אי האחדות הנפשית. סגולת עולמים היא בנו, השלום והאיחוד, בצורתם האידיאלית. ולכן כל פיזורנו הוא רק עראי, והננו עתידים להתאחד, ולהיות גוי אחד בארץ.

הכאב של פרוד הדעות הוא כאב טבעי לנו. כך צריך להרגיש. מי שלא מרגיש כך, צריך לבדוק את עצמו... אנחנו צריכים להתרומם כל הזמן למעלה, בשאיפה לאחדות. זוהי תכונה ישראלית מהותית, יותר מאשר אצל אומות אחרות, החיות טוב גם בפרודן הפנימי לתת-קבוצות. זו סגולה ישראלית. הפיזור, הגלות, הזיקו לנו וגרמו לנו לשכוח את התחושה הטבעית הזו. אבל, אנחנו עתידים להתאחד, שוב, כאן בארץ. כך ביאר מורנו הרב הנזיר זצ"ל מפורשות:

"הפיזור במחשבותינו, סיבתו היא פיזורנו בגלויות העמים... ניגוד ופיזור הדעות, הוא מכת הפיזור בגלויות, אבל פיזורנו הוא רק עראי... בארצנו הקדושה, אווירא דארץ ישראל מחכים, מחכמת ישראל המקורית, כאן בארץ, האחדות, השלמה, אחדות הדעות, והרצונות, והתקוות, גוי אחד בארץ" (חוג הראי"ה - שיעורי הרב הנזיר על אוה"ק עמ' רלט).

זו תכונה ארץ-ישראלית מובהקת.

כך כתב הראי"ה (אוה"ק ח"ב עמ' תכג):

אווירא דארץ ישראל הוא המחכים, הנותן הארה בנשמה להשכיל את היסוד של העולם המאוחד. בארץ ישראל

יונקים מאור החכמה הישראלית, ממהות החיים הרוחניים המיוחדים לישראל, מהשקפת העולם והחיים הישראליים, שהיא ביסודה ההתגברות של העולם המאוחד על העולם המפורד. וזהו היסוד של ביטול עבודה זרה וכל שאיפותיה וסעיפיה.

בארץ העמים הטמאה אי אפשר להשקפת העולם המאוחד להגלות, והעולם המפורד שולט... ואין דרך להנצל מחרפת עבודה זרה כי אם בכינוסן של ישראל לארץ ישראל, לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים.

מסוגלת היא ארעא דחשוכא לפלפול הפרטים, הבא מתוך הפרוד, אבל חכמת האורה רק בארץ האור נמצאת, אין תורה כתורת ארץ ישראל.

כמובן, יש להדגיש, כי אחדות איננה אחדות, כפי שהראי"ה ביאר בפרושו המפורסם בעולת ראי"ה⁶ על דברי חז"ל "תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם"⁷:

יש טועים שחושבים שהשלום העולמי לא יבנה כ"א ע"י צביון אחד בדיעות ותכונות. א"כ כשרואים ת"ח חוקרים בחכמה, וע"י המחקר מתרבים הצדדים והשיטות, חושבים שבזה הם גורמים למחלוקת והפך השלום. ובאמת אינו כן, כי השלום האמיתי א"א שיבא לעולם כ"א דוקא ע"י תואר של ריבוי השלום. הריבוי של השלום הוא שיתראו כל הצדדים וכל השיטות שיש בחכמה, ויתבררו איך כולם יש

6. מקורו בעין אי"ה על ברכות פרק ט סע' שס"א.

7. אבות דרבי נתן פרק מ"ח, וסיומי מסכתות ברכות נזיר כריתות ויבמות, ירושלמי ברכות פרק ט ה"ה, איכ"ר פרשה ה' סימן כ"ב, תנדב"א זוטא פרשה י"ז ועוד מקומות. והליצנים אומרים, שמימרה זו היא ההוכחה שלחז"ל היה חוש הומור...
הומור...

להם מקום כל דבר לפי ערכו מקומו וענינו. ואדרבא, הענינים הנראים כמיותרים או כסותרים, כשמתגלה החכמה האמיתית לכל צדדיה יראו שרק ע"י קיבוץ כל החלקים וכל הפרטים, וכל הדיעות הנראות שונות וכל המקצעות החלוקות, דוקא על ידם יראה אור האמת והצדק, ודעת ד' יראתו ואהבתו, ואור תורת אמת.

אחדות אין משמעותה טשטוש המחלוקות. זה בסדר גמור שיש מחלוקות, כל עוד הן נעשות בכבוד והערכה הדדית, מתוך שמיעה של הצד השני ומוכנות לקבלה. כך לימדונו חז"ל במפורש. הגמרא במסכת חגיגה (ג, ב) מביאה את דרשת חכמים: "בעלי אספות' – אלו תלמידי חכמים שיושבין אסופות אסופות, ועוסקין בתורה. הללו מטמאין והללו מטהרין, הללו אוסרין והללו מתירין, הללו פוסלין והללו מכשירין. שמא יאמר אדם – היאך אני למד תורה מעתה? תלמוד לומר: 'כולם נתנו מרעה אחד', אל אחד נתנן פרנס אחד אמרן מפי אדון כל המעשים ברוך הוא, דכתיב: 'וידבר אלהים את כל הדברים האלה', אף אתה עשה אזניך כאפרכסת, וקנה לך לב⁸ מבין לשמוע את דברי מטמאים ואת דברי מטהרים את דברי אוסרין ואת דברי מתירין את דברי פוסלין ואת דברי מכשירין". הנה גם כאן אנו רואים את תגובתו הטבעית של האדם העומד מול המחלוקת – חוסר יכולת להכיל את ריבוי הדעות. באים חז"ל ומלמדים אותנו, כי כל הדעות כולן ניתנו ממקור אחד, מפי אדון כל, ועלינו ללמוד את כולן. וחייבים להביא כאן את פרוש רש"י שם: "עשה אזניך כאפרכסת – מאחר שכולן לבן לשמים – עשה אזנך שומעת ולמוד, ודע דברי

8. ראו הגירסה בתוספתא מסכת סוטה פרק ז הלכה יב: "אף אתה עשה לבך חדרי חדרים והכניס בה דברי בית שמי ודברי בית הלל דברי המטמאין ודברי המטהרין". שימו לב – חדרי חדרים, מקומות נפרדים ושונים, הנכנסים כולם ללב אחד!

כולן, וכשתדע להבחין אי זה יכשר – קבע הלכה כמותו"⁹. שימו לב לתנאי – ליבן לשמים. כמובן, אנחנו מחויבים ללמוד רק דעות של תלמידי חכמים יראי שמים, ואין בשאיפת האחדות להכניס לתוכה גם דעות של כפירה. אבל בין כל תלמידי החכמים יראי השם, אנו כן שואפים ליצירת אחדות!

וכעין זה כתב הגה"ק ר' מנחם מנדל (טורם) מרימנוב, בספרו 'שפתי צדיקים' (פרשת אמור): "בפסוק לכן אמר הנני נותן לו את בריתי שלום וכו' (במדבר כה, יב). לכאורה יש סתירה מכאן לדברי חז"ל (ספרי תצא, רפו) שאמרו אין שלום יוצא מתוך המריבה, ואין לך מריבה גדולה מהריגה כמו שמצינו בתורה (שמות כא, כב) וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ופרש"י (שם) (דברים כה, א) אין שלום יוצא מן המריבה. ונראה לעניות דעתי שלא אמרו חז"ל דבריהם אלה רק אצל רשעים שאם נופל מריבה ביניהם אזי בכל פעם נתחזק יותר והאי תיגרא דמי לבידקא דמיא כיון דעל על, כי אין שלום אמר ד' לרשעים (ישעיה מח, כב). כמו שמצינו במחלוקתו של קרח שהיה מחלוקת שאינה לשם שמים אבל מחלוקת שהיא לשם שמים בוודאי הסוף בא לידי שלום כמו שאמרו חז"ל (ברכות סד, א) תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, אף על פי שמנגחים זה את זה בהלכה ונראה כמחלוקת ומריבה ביניהם אבל לסוף נעשה שלום ואחזה ביניהם, כי כל אחד יודע בחבירו שכונתו לשמים לברר האמת רק שסברתו נוטה להיפך מסברת חבירו מחמת שהוא סובר שכך הוא דרך היותר נכון לדעת התורה הקדושה ולכן לסוף נתחזק האהבה והשלום ביניהם, כמו שכתב התנא במסכת אבות (ה, כ) איזה מחלוקת שהוא לשם שמים זו מחלוקת הלל ושמאי, ומצינו בגמרא (חגיגה ג, ב) אף על פי שאלו אוסרין ואלו מתירין וכו', לא נמנעו מלישא נשים ולהשאיל כלים אלו מאלו לפי שהיו

9. ומעניינת היא לשונו של רבנו חננאל על הגמרא שם: "וקנה לב לשמוע אלו ואלו שכולן מתבררין לך באיזה מהן הלכה ברורה". רק מתוך שמיעת ריבוי הדעות יכולים להגיע להלכה ברורה.

מודיעים להם כו' עיין שם מסכת יבמות (יג, ב). ובוודאי דברי חז"ל מיוסדים על סוד נפלא ונוכל לומר שלמדו זאת מאבותינו הקדושים כי אברהם שהוא היה מרכבה למדת החסד הוליד את יצחק שהיה מרכבה למדת הגבורה ויצחק הוליד את יעקב שהוא היה מקור השלום כידוע והרמז ויבא יעקב שלם (בראשית לג, יח) שהיה כלול בו כל מיני השלימות. והמשכיל בספרי החכמה יבין שכך צריך להיות מיום הבריאה מהעז יצא מתוק כמו שאמר הכתוב (תהילים כט, יא) ד' עוז לעמו יתן ד' יברך את עמו בשלום ר"ל תיבת עוז מורה על הגבורות שסובלים ישראל ואחר כך מברך את עמו בשלום."

זו אותה התחושה המטעה - הרי ישנן מחלוקות רבות בין החכמים, וכיצד ניתן בכלל לדבר על שלום?! אלא, שברגע שהתודעה היא תודעת הכלה של הדעה השנייה, מתוך ידיעה שגם היא כוונתה לשם שמים, אזי מגיעים לשלום, השלם, מאחד, את כל הטוב שבכל דעה, למרות חילוקי הדעות.

הראי"ה ראה באיחוד הזרמים השונים את בשורת הגאולה וקיבוץ הגליות, וחתר להקים -

תנועה אמיתית של חיים רוחניים, הממולאה מכל התנועות כולן שקדמו לה, ומלוא עולם והקיפי דורות היא מלואה. התורה הנגלית והנסתרת, הפילוסופיאה, ההשכלה המאוחרת, האגדה, הפילפול, חיבת ציון, תחיית האומה והספרות, תנועת הפועלים, החסידות, הנטייה הקוסמופוליטית של המתקנים באשכנז, התעוררות המוסר, חיזוק התורה, הנטייה הסגפנית והקנאית, הבקורת והאמנות, ושאר תנועות. כל חזיון יחידי מאלה איננו עולם מלא, ויש מהן שהוא בגדר מחלה ורע מוחלט, אבל בהיותם מתאחדים ומתארגנים יחד, כל אלה החזיונות, כל נטייה קובעת לה את מקומה לפי ערכה (קובץ ד' פסקה נח).

כאן כלל הראי"ה גם תנועות שמהותן שלילית, ואפילו כאלה שחרתו על דגלן כפירה בעיקר, אך אפילו מהן רצה הראי"ה ללמוד ולהעלות אורות וניצוצות!

בפיסקה מרתקת אחרת, הראי"ה סוקר את שלושת התנועות הגדולות שעלו על אדמת אירופה במאה השנים שלפניו, על חסרונותיהן ומעלותיהן, ומציג שאיפה ליצור כאן בארץ תנועה אחת, אשר תיקח מכל אחת מהן את הטוב שבו (קובץ ה', פסקה סב):

האורטודוכסיה האשכנזית, היא הדרכה נאותה לצדיקים גמורים... אבל אין בה... החסידות, לקחה לה את התוכן התשובתי... היהדות הליטאית יש בתוכיותה תמצית מאוצר... אלא שעל פי רוב היא... וסוף כל סוף צריכים אנו למיזוג פנימי של שלושת הפלגים הללו, והתחברותם של אוצרותיהם המסויימים לעושר אחד גדול!

זהו חזונו - יצירת שילוב בין ההשקפות השונות, לא מתוך פסילה הדדית של הרע בזולת, אלא מתוך חיפוש הטוב, סינונו, וחיבורו אל הטוב שמנגד. רק אחדות כוללת כזאת, המתאימה לארץ ישראל, תיצור בניין שלם.

וכך כתב באגרת (חלק א' עמ' שה):

חזון השלימות... בחיבורם של חלקי הטוב אשר הושפעו לנו מכל הצדדים השונים, מאז מקדם ועד הדור האחרון... עשיית גשרים בין התהומות המפרידים, זאת היא העבודה שהייתי חפץ שתהיה חביבה על כל העוסקים בנשמתא דאורייתא, כמו שהיא חביבה עלי עד לאחת. **ובדורות האחרונים, יפה לנו מאד כל שיחתם של תלמידי הגר"א עם תלמידי הבעש"ט**, שהיו עומדים במצב כל כך ניגודי זה לעומת זה בשעתם. ולא בלא עמל וכשרון תיכרא לנו ספרות שלימה שתכשיר את עצמה לאחות את הקרעים הללו ברוח. אבל מה יקרה היא התולדה שעתידה לצאת מעבודה זאת, שהיא איחוייה של האומה בפועל.

שימו לב - זו עבודה המתאימה במיוחד לדורות האחרונים, דורות הגאולה, דורות של תורת ארץ ישראל הנגאלת. נכון, זו עבודה קשה, ולכן אולי כה רבים מתלמידי-תלמידיו של הראי"ה נכשלים בה, אבל אל לנו לוותר על חזונו!

גם באיגרת שכתב לרש"ז סלונים, חסיד חב"ד בן חברון, הוא מציע דרך זו:

אמנם גדול ונשגב הוא הלימוד במקצוע החב"ד, המקצוע המחכים והמאיר ביותר את תורת הרב קדוש ישראל הבעש"ט נ"ע, שבוודאי לגאולה הוכן. אמנם, אני רגיל תמיד להעיר את גדולי עמנו שלא להסתפק רק במקצוע אחד, גם בחלק הרוחני שבתורה, כמו שאין אנו מסתפקים בחלק המעשי רק בדרך אחד ובשיטה אחת, וסדרי לימודנו ההלכותיים מורכבים הם מכל השיטות של רבותינו הראשונים והאחרונים, כמו כן ממש מוכרח להיות במקצוע הרוחני, יחד עם המקצוע של החב"ד צריך לשנן את חכמת חכמינו הקדמונים, החוקרים האלוקיים, עד הדורות האחרונים, וכן כל שיטות המקובלים, וכל אורחות גלויי הרזים של הגר"א ז"ל ותלמידיו... ומכל הרוחות יחד יתנוצץ אורו של משיח בהתחלת הופעותיו... **וחכמת עולמים תופיע על ת"ח שבא"י, לבאר בשפה ברורה את דרך הקודש בעד כל ישראל...**

זוהי דרך הקודש, הדרך המכילה בתוכה את כל זרמי הרוח של יראי שמו, לא הדרך הסוגרת את דלתיה בעד חלקים ניכרים מאוצר הרוח שלנו.

ושורש הקשר לארץ ישראל מוסבר בדברי תלמידו של הראי"ה, מורנו הגר"ש ישראל זצ"ל, מתוך הספד שנשא על הראי"ה בשנת תשי"ד (דבר לדור' עמ' לז): "תלמידי חכמים שבבבל בהכרח מושפעים מאווירת ארץ העמים, שמקורה טומאה, מפני שהם בעולם הפירוד. וזה פירושו, שכל כח יש לו מקום מסוים של פעולה והשפעה, ובמקום השפעתו אין מקום לאחר. ומכאן, שהכוחות נלחמים זה בזה ושוללים האחד את השני, וזהו עניין ע"ז שמקומה בחו"ל. ושלא כן בארץ ישראל, ובגלל כן גם תורת חו"ל היא תורת הפירוד, היא תורת השלילה, היא רואה רק את דעתו ושוללת צורה מוחלטת מה שאינו מתאים לזה. בצורה כזו התגלו המחלוקות הגדולות בין פלגים שונים

בישראל. לדוגמא, בין החסידות וההתנגדות, ברעש ובשלילה, ובמיוחד ביחס לתנועה הציונית. כוחה של ארץ ישראל הוא, שהיא מכניסה את יסוד האחדות שבלבבות, שכוללת הכל יחד, שלמרות ראיית הדעות השונות אינה נוטה לשלול השנייה לגמרי, אלא להפוך ממנה תועלת ולראותה בגרעין החיובי גם כן... ואת חידושה של תורת ארץ ישראל ושל הטיפוס של תלמידי חכמים של א"י שהם בחינת נעם, הביא הרב זצ"ל לבית המדרש שלנו בתקופתנו. הוא היה בעל היקף גדול מבחינת הידיעות ומבחינת כל מה שהיהדות יצרה במשך הדורות, הכל למד הכל ידע והכל עיכל, והכל הפך להיות חלק בהשקפת עולמו שלא היה בה מן השלילה אלא ממיזוג הכל יחדיו.

וזה לא בא מאליו. לא עצם הכניסה לארץ ישראל יוצרת זאת מצד עצמה, יש צורך בכוננות נפשית לקבל זאת... והוא שהתכונן לכך זכה לכך... וזו היתה דרכו של הרב זצ"ל, דרך האחוד וההיקף של כל כלל ישראל... עלינו ללמוד ממנו להתייחס בכבוד ודרך ארץ לסברת הזולת".

אכן כן. לא כל תלמידי החכמים שבארץ ישראל זוכים לזה. חלקם עוד שרויים בחשכת הגלות. אבל אנחנו מקבלים גם אותם, מבינים שיש כאן קושי, שיש נטייה טבעית להחרים ולהתעלם מכל מי שחושב אחרת ממני. גם בנטייה זו ניתן למצוא משהו טוב. אשרינו שאנחנו לא חשים אותה כלפי מי שחש אותה כלפינו¹⁰.

הרב ישראלי לא היה רק נאה דורש, אלא נאה מקיים, כפי שניתן לראות מדברי שותפו להנהגת הדור, הגאון הרב אברהם שפירא זצ"ל, ראש ישיבת 'מרכז הרב' והרה"ר לישראל, בהספד שנשא עליו. כותרת ההספד היתה - 'תלמידי חכמים שבארץ ישראל', ובתחילתו

10. וראה עוד ספר 'אור לנתיבותי' למורנו הרצי"ה זצ"ל פרק י"ט - ומבקשי ה' יבינו כל.

ר' אברום מציב סתירה בין הגמרא שהבאנו לבין דברי חז"ל במקום אחר (מתוך הספר 'גאון בתורה ובמידות'):

"מקל נועם" – אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל, שמנעימים זה לזה בהלכה' (סנהדרין כד, א), ובמסכת תענית (ד, א) אמרו: 'אמר רבי אבא: כל תלמיד חכם שאינו קשה כברזל אינו תלמיד חכם, שנאמר: 'ארץ אשר אבניה ברזל'. אל תקרי אבניה, אלא בוניה' [וזו לכאורה סתירה, שכן דווקא תלמיד חכם של ארץ ישראל, שאבניה ברזל, אמור להיות קשה כברזל]. ומובנם של דברים, שאמנם גם תלמיד חכם שבארץ ישראל הוא בבחינת 'ברזל' ו'מקל', אבל הוא 'מקל נועם'. 'מקל' מבחינת תקיפות דעתו, וברירות שיטתו... ובמעלה זו של ברירות ותקיפות החלטית יש יתרון לתלמידי חכמים שבארץ ישראל, וכפי שמבואר בתוספות (סנהדרין עא ד"ה דהכא), דחכמי חוץ לארץ כפופים לחכמי ארץ ישראל משום דחכימי טפי, דאורא דארץ ישראל מחכים ולכן נרמז בכתוב המדבר בשבח ארץ ישראל, 'אשר אבניה ברזל', עניין החוזק והתקיפות שבתלמידי חכמים. ועם כל זה הם בבחינת 'מקל נועם', וכמו שנאמר בנדורים (כב, ב): 'ונתן לך ה' שם לב רגז' בבבל כתיב, ואילו חכמי ארץ ישראל מצטיינים בגישתם היותר נוחה ולבבית מאשר אילו היו בחוץ לארץ. וכזאת ראינו בכבוד הגאון רבי שאול ישראלי זצ"ל, שעם כל תקיפותו והחלטיות דעתו, היתה הנהגתו עם תלמידיו ושומעי לקחו באורך רוח ובגישה מתונה ונעימה... כזאת הכרנו בהגר"ש ישראלי זצ"ל, שקו ההכרה בחילו לאורייתא ובטחון דעתו בהכרעותיו להלכה ולמעשה, כל אלו השתלבו בנועם שיח ובמתן כבוד לכל אדם".

כדי להרגיש זאת צריך להתבטל, לקנות ענווה, להיות בבחינת מידת המלכות שאין לה משל עצמה כלום, כפי שמלמדנו הראי"ה (אוה"ק ח"ג עמ' קיז):

מי שהוא ממדת המלכות לית ליה מגרמיה כלום, והיא מדה שהחסרון והיתרון מתחברים בה בנושא אחד.

ראוי הוא אדם זה לספוג לתוכו את הכל, וכשהוא פונה אל הטוב ומכיר איך דלית ליה מגרמיה באמת כלום, הרי הוא

מוכן להיות ממולא מכל טוב, של כל המדות, כל התכונות, כל הצדדים, ואין בו שום סתירה... וחיבורו ויחשו לארץ ישראל הוא יחוש עצמי, וחק הוא את התוכן של כל הדר בחוץ לארץ דומה כמי שאין לו אלוה, כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ד', לאמר לך עבוד אלהים אחרים, ונפשו עורגת בעומק התשוקה לאהבת קדושת הארץ וצפיית ישועה.

רק עלי ידי הכרה בכך שבאמת אין לי כלום משל עצמי, וכשאני לעצמי מה אני, שהכל מבורא עולם, ניתן להיפתח באמת לקבל מהכל את הטוב האלוקי הגנוז בהם.

הכלליות בדרך הלימוד

היבט שלישי של התפיסה הכללית הארץ-ישראלית, בא לידי בטוי בפיסקה ו':

אנו צריכים להתרומם לאותה המדרגה של הבנת הכללים וכללי הכללים, והפרטים בהצעותיהם יהיו נסמכים עמם. זאת היא חמדה המיוחדת של תורת א"י, ובזה היא מחולקת משל חו"ל. התרוממות הנשמה אצל תלמידי-חכמים לסקירת הכללים של כללי התורה, ושרשי האמונה והעבודה, שהם מתבארים על פי עסק קבוע ומוסכם בפנימיותה של תורה בכלל, מוכנת היא לבא בארץ-ישראל דוקא. אותו הרוח הגדול, שבו כל שאיפה רוחנית, השרויה בעומק הנשמה, אין מטרתה מטרה פרטית כ־אם מטרה כללית, לאותו הרצון הנשגב החבוי בנשמתה הפנימית של כנסת ישראל, שממנו מסתעפים כל כללי ופרטי גנזי ושטחי תורה, איננו חל על הנשמה כראוי כ־אם בארץ-ישראל. על-כן רק בארץ-ישראל מוכנים הם תלמידי-חכמים, אם ירצו להשתמש ביתרונם, ולהכין עצמם למה שהם מוכנים, בפיתוח הגון, לבא אל עמקי

תורה מלמעלה למטה, מן הכללים אל הפרטים. השכל הכללי, המואר בקדושה פנימית, מאוירא דארץ-ישראל, הוא מקיף ועומד למעלה מכל הגבלות ענינים. הוא משקיף בסקירה כוללת, ומנושאה באור חכמת אמת, על אור התורה האהבה והיראה, האגדה וההלכה, החכמה והמעשה, והענינים יונקים זה מזה ביניקה רעננה.

קריאה זו עמדה בבסיס היוזמה להקים את מפעל האדירים של "האנציקלופדיה התלמודית", מכוחו של הראי"ה זצ"ל, שכך הדרך את הרב מאיר בר-אילן ז"ל, ויחדיו מינו את הגאון הרב שלמה יוסף זיין זצ"ל, שהגיע לארץ כשנה לפני פטירת הרב, להקים יצירה כבירה זו.

ישנו כאן, כמובן, יותר מאשר סידור טכני. יש כאן דרך חדשה בלימוד. לא עוד נקודות נקודות, פרטים ופרטים, כי אם נסיון מתמיד לחתור לזיקוק הכללים, לבירור המערכות. בחו"ל עיקר הלימוד היה בנסיון להתמקד בנקודה אחת, קושיה אחת, תירוץ אחד וכד'. כאן בא"י, אנו נקראים ליצור מבנים מקיפים. דבר זה משליך על אופי הלימוד שלנו. זכינו לקבל ולינוק תורה כזו ממו"ר הגאון הרב אהרון ליכטנשטיין זצ"ל, אשר כל הבא בשערי תורתו, מיד מבחין במגמה זו. במיוחד בולט הדבר, על רקע ההשוואה בין שיטתו לשיטת חותנו, הגרי"ד סלובייצ'יק זצ"ל. הגרי"ד, עד כמה שידי משגת בתורתו, אמנם פיתח ושיכלל את שיטת בריסק לגובה נשגב, אך עדיין שרוי היה בעולמה של תורת חו"ל, המפרדת הדבקים. לעומת זה, בתורת מו"ר הרא"ל, ניכרת החתירה המתמדת הזו לבניית בנינים שלמים, סביב מושגים ונושאים. לא נבירה פרטנית בדין כזה או אחר, כי אם מבט ממעוף הציפור על מרחבי הש"ס כולו, בבלי וירושלמי, מדרשי ההלכה והאגדה וכל כתבי הראשונים. לעתים, כתלמידים, זה קצת מלאה אותנו. אנו, שאיננו יכולים תמיד להמריא על כנפי רום, ולדאות ברוח הנישאה, חשים לפעמים בלבול ממבט רחב כזה. מבט כללי כזה לעתים נתפס כמתיש מדי. אך, יש שכר לפעולתך - רק כך ניתן להגיע לידי מצוי אמיתי ונכון של הסוגיה.

יצירה חשובה נוספת בתחום זה, היא יצירתו של הרב משה אביגדור עמיאל זצ"ל, רבה של תל-אביב¹¹, בספרו 'המדות לחקר ההלכה'¹². הרב עמיאל, שהיה תלמידו של הגאון ר' שמעון שקופ זצ"ל, פיתח את תורת רבו הגדול, שהחל במפעל זה של יצירת הכללים להגדרת התורה, בדרכה של תורת ארץ ישראל, בגאונות ובקיאות מופלגת. כל הרוצה לטעום טעמה של תפיסה כללית, ילמד בספריו.

כך צריך להראות לימוד בישיבה, ועל כך תהיה תפארתנו. לימוד כזה מביא גם לידי יכולת הכרעה גם בלימודה של סוגיה מפני ההיקף שבו. אין אנו משאירים אבן בשדה שלא הפכנו. כעת, השמלה מחוורת דיה, כדי לחתום את המהלך בהכרעה אמיתית.

גם מבט זה, מכוחה של תורת א"י הוא בא.

ניתן להוסיף לסיכום חלק זה, שכבר במדרש המלמדנו את כל רעיון תורת ארץ ישראל, נרמזת כלליות לימודית זו, בהיקף התחומים. הבאנו לעיל את תחילת המדרש, אבל הבה נעיין בהמשכו (בראשית רבה טז, יד): "וזהב הארץ ההיא טוב' מלמד שאין תורה כתורת ארץ ישראל ולא חכמה כחכמת ארץ ישראל, שם הבדלח ואבן השהם' מקרא ומשנה ותלמוד ותוספת¹³ ואגדה...". שימו לב למרחב הלמידה, המכיל את כל תחומי הלימוד - המקרא, הבקיאות המשנתית, העיון התלמודי, האגדה. ובגירסה המקבילה בויקרא רבה

11. אותו מכנה הראי"ה זצ"ל בתשובתו (שו"ת אורח משפט או"ח סימן קכג): "כבוד ידי"נ הגאון הגדול, פאר הזמן מוהר"מ אביגדור עמיאל שליט"א הגאבד"ק אנטווערפן...". ובהמשך אותה תשובה כותב הרב: "ולא לדינא אני משיב זה, כי ישנם ב"ה ת"ח גדולים בקהלת קדשם וביחוד ידידי הגאון רמ"א עמיאל הגאב"ד שליט"א, ודאי מתקנים הם את הדבר באופן היותר אפשרי בהידור, וכתורה עושים...".

12. וגם בספרו 'דרכי משה' (דרך הקודש, ו'דרכי הקנינים).

13. ראה הגירסא בילקוט שמעוני תורה פרשת בראשית רמז כב: "תוספתא".

(פרשת שמיני יג, ה): "מקרא משנה תלמוד הלכות ואגדות". גם ההלכה נכנסת כאן. הכל כלול.

נסכם, אם כך, את שלושת עמודי הכללים של תורת א"י:

א. תורת א"י דואגת בעד הכלל, ונותנת דעתה להשלכות הכלליות בכל סוגיה וסוגיה (ועל כך נרחיב בעז"ה בפרק הבא);

ב. תורת א"י מחנכת אותנו לקבלה מן הכלל ולאחדות הכלל, ע"י שמיעת כל הדעות הקיימות בעולם התורה, בהלכה ובמחשבה, והטמעתן בתהליך הלימוד שלנו, לצורך בניין אלוקי גדול;

ג. תורת א"י תובעת מהלומד ליצור בניין כולל, הרואה את הדברים מלמעלה, ומשקיף עליהם במבט שלם. כך נלמדות הסוגיות, לא כנקודות אלא כחלק ממערכות סביב נושאים ומושגים, המתחברים לכדור אש אחד גדול.

ויהי רצון שיקויימו בנו הדברים שבהם חתם הכהן הגדול מאחיו, הראי"ה זצ"ל, את פרק תורת א"י באורות תורתו:

רוח חיים פנימי יחל לפוח בלבבכם מחיי נשמות של אויר ארץ החיים, הקדושה העתיקה הישנה הנרדמת ומעולפת ומתעוררת וקמה לתחית קודש, החיים החדשים המתעוררים והסוערים בדבר ד' לתקומת עם קדשו, הגבורה והענוה, התורה והעבודה, יראת רוממות של אין-סוף והוד אהבת אלהים חיים, ימלאו לבבכם מטל חרמון שיורד על הררי ציון. הנגלה והנסתר, התלמוד והמעשה, הנוי והכח, ימלאו את רוחכם, והעושר והכבוד יבא אחריו וימשך, "עניותא וטפשותא ומרעין בישין" ינוסו ויברחו מהד קול חיי ארץ צבי, הקיצו ורננו במרום ציון. מהחיים המקוריים, מחיי אור תורת אמת ברוב עזם, לא יכבד לנו מרוב הגוונים שהננו מוצאים כבר ערוכים בספרים, בשיטות והליכות עולם, בכל מקצעות התורה, המוסר והדעת. כי יותר מזה ירבו לנו חדשים לבקרים נהרי נחלי דעת ותבונה, ויותר מכל שלום עשוי ומתוקן

בתחבולה וסבלנות נכיר את הגודל והשיגוב של האחדות
והאהבה האלהית, המתרוממת מעל כל הגיוני בינה ודעת.
ומשלומנו הפנימי נפרוס סוכת שלום על כל ישראל, ויקרא
בנו בצדק שם ד' הפורס סוכת שלום עלינו ועל כל עמו
ישראל ועל ירושלים!

